

АРХЕТЫП ВЕЧНАГА ВЯРТАННЯ Ё РАМАНЕ Ч. ПАВЕЗЭ «МЕСЯЦ І ВОГНІШЧЫ» І Ё РАМАНЕ Ё ВЕРШАХ Н. ГІЛЕВІЧА «РОДНЫЯ ДЗЕЦІ»

К. В. Часнакова

*Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, вул. Захарова, 21,
220034, г. Мінск, Беларусь, catisnot@gmail.com*

На аснове аналізу вобразаў галоўных герояў рамана італьянскага пісьменніка Ч. Павезэ «Месяц і вогнішчы» і рамана ё вершах беларускага пісьменніка Н. Гілевіча «Родныя дзеці» выяўлена, што яны з'яўляюцца ўвасабленнем архетыпа Блуднага сына ці архетыпа Вечнага вяртання блуднага сына. Прыведзены падабенствы герояў дадзеных твораў і абгрунтаваны іх адрозненні.

Ключавыя словы: архетып; міф; беларуская літаратура; італьянская літаратура; раман; сюжэт; вобраз.

У розныя часы літаратуразнаўчых даследаванні праводзіліся з пазіцый класічнай філасофіі, этыкі і эстэтыкі, гісторыі, сацыялогіі, ідэалогіі і псіхалогіі, з мэтай выяўлення адметнасцей творчых індывідуальнасцей і не толькі. У мностве падыходаў глыбока і ўсебакова раскрываецца як складанасць ідэйна-эстэтычнага характару мастацкага твора, так і аўтарскай свядомасці і аўтарскага несвядомага, якія рэалізуюцца ё творчым працэсе. Адзін з такіх напрамкаў – тэорыя архетыпаў – ініцыяваў актыўную дзейнасць па даследаванні псіхалогіі мастацтва і тых заканамернасцей, што палягаюць у працэсе стварэння вобразаў, а таксама спрыяў далейшаму развіццю інтэрпрэтацыі літаратурных твораў з пазіцый псіхалогіі і ментальнага складніка.

Пасля распрацоўкі К. Г. Юнгам уласнай тэорыі архетыпаў (і іх класіфікацыі), шматлікія з яго ідэй выкарыстоўвалі ё сваёй творчасці такія вядомыя пісьменнікі, як Г. Гесэ, Дж. Джойс, Т. Ман і інш. У італьянскім літаратуразнаўстве да тэмы архетыпаў у сваёй дзейнасці звярталіся Д. Капальдзі і Дж. Рагонэ, Я. Марыяні, Д. Руса, М. Цібальдзі, аднак нават на дадзены момант усё яшчэ няма значных даследаванняў па гэтай праблеме, італьянскія літаратуразнаўцы і крытыкі карыстаюцца напрацоўкамі еўрапейскіх, амерыканскіх і нават савецкіх вучоных. Тэорыя архетыпаў паспрыяла актыўнаму развіццю дзейнасці ё галіне псіхалогіі мастацтва і тых заканамернасцей, якія ё творчым працэсе ўплываюць на стварэнне вобразаў.

Беларускія даследчыкі пачынаюць звяртацца да аналізу вытокаў мастацкай творчасці і даследаваць праблему архетыпаў у літаратуры прыкладна з пачатку 80-х гг. ХХ ст. На дадзены момант вядомы работы

У. В. Гніламедава, В. А. Каваленкі, У. М. Конана, У. І. Мархеля, А. М. Ненадаўца, І. А. Чароты, Т. І. Шамякінай і інш.

Румынскі пісьменік і навукоўца М. Эліядэ, даследчык міфалогіі і рэлігійнай свядомасці, аўтар такіх работ, як «Міфы, сны, містэрыі», «Аспект міфа», «Гісторыя веры і рэлігійных ідэй» і іншых, лічыў галоўным сваім даследаваннем «Міф аб вечным вяртанні» (1949). У гэтай кнізе апісваецца ўласцівы традыцыйным і архаічным грамадствам міфалагічны погляд на свет, гаворыцца аб архаічным успрыманні часу як шэрагу паўтаральных вялікіх і малых цыклаў, адзначаных сакральнымі падзеямі стварэння, гібелі і адраджэння Свету.

У дадзеным дакладзе мы засяродзім увагу на евангельскім сюжэце, а менавіта прытчы пра блуднага сына, вобраз якога, з цягам часу, стаў архетыповым (архетып Вечнага вяртання блуднага сына), які з'яўляецца адным з самых папулярных у сусветнай культуры і які знайшоў сваё адлюстраванне ў вобразах галоўных герояў рамана італьянскага пісьменніка Ч. Павезэ «Месяц і вогнішчы» і рамана ў вершах Н. Гілевіча «Родныя дзеці».

Ч. Павезэ (1908–1950) – гэта пісьменнік, які заўсёды з'яўляўся асобай надзвычай складанай і супярэчлівай. Філасофія адчаю, злучаная з адвагай думкі, робяць яго выключным і непадобным на другіх аўтарам. Ч. Павезэ цікавяць найперш вечныя, агульначалавечыя пытанні, але яго творы не пазбаўлены канкрэтыкі. Якімі б усеабдымнымі ні былі пастаўленыя ім маральныя пытанні, яны абавязкова носяць рысы эпохі.

У беларускай літаратуры другой паловы ХХ ст. адным са славетных пісьменнікаў з'яўляецца Ніл Гілевіч (1931–2016). Ён праявіў свой творчы патэнцыял як беларускі паэт-лірык, публіцыст, сатырык, драматург, грамадскі дзеяч, асветнік, вучоны, фалькларыст, перакладчык і пачаў свой шлях у літаратуры ў 1946 годзе. Н. Гілевіч быў вядомым перакладчыкам з сербахарвацкай, славенскай і балгарскай моў, а таксама займаўся даследаваннямі ў галіне літаратуразнаўства і вывучаў беларускі фальклор.

Ч. Павезэ невыпадкова выбірае міф галоўным правадніком ідэі ў сваёй творчасці. Дадзеныя, што змяшчаюцца ў міфе, з'яўляюцца нічым іншым, як спадчынай вераванняў і традыцый, якія аб'ядноўваюць людзей і чалавечыя дзеянні. Таму міфы з'яўляюцца асноўнымі структурамі чалавечага інтэлекту або, як сказаў К. Г. Юнг, архетыпамі, на якіх заснавана і пабудавана індывідуальнасць той ці іншай асобы. Для Ч. Павезэ міф – гэта не сродак сыходу з рэчаіснасці, але ўніверсальны ключ, якім можна адкрыць сховішча ісцін і каштоўнасцей, агульных для ўсяго чалавецтва ва ўсе часы.

Раман «Месяц і вогнішчы» з'яўляецца квінтэсэнцыяй папярэдніх работ Ч. Павезэ. У рамане атрымалі сваё ўвасабленне найбольш значныя ў жыцці і творчасці пісьменніка тэмы, праблемы і вобразы [1]. Асноўнымі

тэмамі ў творчасці пісьменніка з'яўляюцца адносіны паміж новым і старым пакаленнем, апазіцыя горад-вёска, праўдзівы сэнс сельскага жыцця, стаўленне да родных мясцін (да Радзімы, для Павезэ – гэта Ланге), антыкамуністычныя настроі ў 40-х гадах, тэма вайны, народ, прыгнечаны беднасцю і заклапочаны пытаннем выжывання ў такіх жорсткіх умовах [2].

Беларускі пісьменнік, Н. Гілевіч, стварэнню рамана ў вершах «Родныя дзеці» (1985) прысвяціў дванаццаць гадоў свайго жыцця. «Святая і балючая памяць роднай зямлі – раман у вершах Ніла Гілевіча “Родныя дзеці”, твор пісьменніка, які ўвабраў у сябе тое, чым жыў мастак усё сваё жыццё: яго думкі, пачуцці, перакананні. Усё тое, што ён любіў або ненавідзеў, шанаваў ці аспрэчваў, чым захапляўся, а што ўспрымаў як ганьбу і здзек, да чаго імкнуўся» – зазначае Любоў Ламека [3, с. 69]. Асноўныя тэмы рамана: маральна-этычныя: адрыў ад традыцый, здрада, павелічэнне колькасці разводаў і ў цэлым адносіны паміж мужчынам і жанчынай; сацыяльна-палітычныя: становішча «халоднай вайны», цаліна, паляпшэнне ўзроўню жыцця і, як вынік, развіццё тэндэнцый спажывецкага стаўлення да жыцця і г. д.; гістарычнае мінулае нашай радзімы (у прыватнасці, трагедыя Вялікай Айчыннай вайны) і культурная спадчына; экзістэнцыяльныя пытанні: пра сэнс жыцця і месца чалавека ў гэтым свеце, тэма адзіноты; экалагічныя праблемы: асушэнне балот; тэма мастака і творчасці (у дадзеным выпадку – кампазітара); пытанне пра мову.

Сэнс назвы рамана аўтар укладвае ў тост, які галоўны герой прамаўляе ў гонар сваёй маці: «Мы – тройчы дзеці ў вечным крузе: | Мы – дзеці роднае сям'і, | І – дзеці Маці-Беларусі, | І – дзеці Матухны-Зямлі» [4, с. 108].

«Месяц і вогнішчы» – гэта гісторыя чалавека, які пражыў шмат гадоў за мяжой (у Амерыцы), і вярнуўся ў родныя мясціны, каб знайсці страчанае дзяцінства, яго адчуванні і атмасферу. Аднак у рамане «Месяц і вогнішчы» распавядаецца не толькі пра вяртанне героя з далёкіх падарожжаў у свет свайго дзяцінства, але і аб вяртанні самога пісьменніка з доўгага бадзяння па краіне міфаў і знакаў у першародны свет рэальнасці [5]. Галоўнага героя рамана «Месяц і вогнішчы» называюць Ангуіла (іт. *anguilla* – вугор). Гэта яго мянушка, сапраўднае імя ў рамане не фігуруе, ён сірата і, відавочна, Ч. Павезэ такім чынам падкрэслівае бязроднасць героя. Ангуіла – мужчына сярэдняга ўзросту (гадоў пад сорок), які вярнуўся пасля многіх гадоў падарожжа ў родны край, у мясцовасць, дзе прайшло яго дзяцінства. Аднак ён не ведае, дзе менавіта нарадзіўся, не ведае сваіх сапраўдных бацькоў і выказвае розныя здагадкі, разважаючы на гэты конт і пазначаючы прыблізную геаграфію свайго паходжання (П'ёмонт, горад Альба, Канэлі, Барбарэска, Манцічэла, Нэйва, або Краванцана).

Калі Ангуіла ўпершыню за дваццаць гадоў вярнуўся на радзіму, яму карцела наведаць пагорак Гамінэла і дом, у якім ён жыў (цяпер гаспадаром

быў другі чалавек – Валіна). Адноўчы, яшчэ падчас першага візіту ў Гамінэлу, ён праходзіў міма і высветліў, што побач з домам больш няма ляшчыны, з якой было звязана мноства дзіцячых успамінаў: «Ma non mi ero aspettato di non trovare più i noccioli. Voleva dire ch'era tutto finito»¹ [6, с. 11]. Гледзячы на ўсё становішча, якое ў цэлым мала змянілася з дзяцінства галоўнага героя, ён падумаў: «com'era stato possibile passare tanti anni in quel buco, su quei pochi sentieri, pascolando la capra e cercando le mele rotolate in fondo alla riva, convinto che il mondo finisse alla svolta dove la strada strapiombava sul Belbo»² [6, с. 11]. Ангуіле спатрэбілася дваццаць гадоў блуканняў, каб усвядоміць усю прыгажосць гэтых месцаў: «Qui il caldo più che scendesse dal cielo esce da sotto – dalla terra, dal fondo tra le viti che sembra si sia mangiato ogni verde per andare tutto in tralcio. È un caldo che mi piace, sa un odore: ci sono dentro anch'io a quest'odore, – ci sono dentro tante vendemmie e fienagioni e sfogliature, tanti sapori e tante voglie che non sapevo più d'averle addosso»³ [6, с. 29]. Ён праехаў, праплыў тысячы кіламетраў, спрабуючы адшукаць сваё месца ў гэтым свеце. Галоўны герой задаваўся гэтым пытаннем яшчэ знаходзячыся за акіянам. Там, у Амерыцы, у краіне бастардаў, такіх самых, як ён, Ангуіла захацеў вярнуцца ў месцы, дзе вырас. Але вярнуўшыся назад, убачыўшы, што мясцовасць змянілася, герой «carri lí per lí che cosa vuol dire non essere nato in un posto, non averlo nel sangue, non starci in mezzo sepolto insieme al vecchi, tanto che un cambiamento di colture non importi. <...> adesso mi faceva l'effetto di quelle stanze di città dove si affitta, si vive un giorno o degli anni, e poi quando si trasloca restano gusci vuoti, disponibili, morti»⁴ [6, с. 11]. Так Ч. Павезэ дэманструе непрыкаянасць героя: ён чужы ўсюды, і на краі свету сярод такіх самых бастардаў, і на радзіме сярод тых, з кім вырас.

Такім чынам, у вобразе галоўнага героя рамана Ч. Павезэ ўвасабляецца архетып Блуднага сына або архетып Вечнага вяртання блуднага сына.

---

¹ Тут і далей пераклад наш – Часнакова К. В. «Але ці мог я падумаць, што не застану ляшчыну? Раз яе няма, значыць, усяму канец».

² «Няўжо я мог столькі гадоў пражыць у гэтай дзіры, крочыць па гэтых сцяжынках услед за казой, падбіраць яблыкі, якія скаціліся да берага, і верыць, што свет канчаецца за крутым паваротам дарогі да ракі Бэльба?».

³ «Тут не сонца, тут сама зямля грэе – цяпло ідзе ад зямлі, ад карэнішчаў, якія ўвабралі ў сябе ўсе сокі, каб вышэй цягнулася лаза. Мне падабаецца гэта цяпло, у яго свой пах: у ім частка мяне самога, у ім смак жыцця, яно абуджае ўва мне даўно забытыя жаданні».

⁴ «Зразумеў, што значыць нарадзіцца не тут, не ведаць, ці спачывае ў тутэйшых магілах родны табе прах, не быць кроўна звязаным з гэтымі месцамі, не ўрасці ў гэтую зямлю каранямі так трывала, каб цябе не маглі збянтэжыць любыя перамены. <...> І я адчуў сябе тут няўтульна, як у пакоі, што здымаеш ў горадзе; жыў чалавек у ёй ці то дзень, ці то гады, а з'ехаў – засталіся голыя сцены, мёртвая, пустая шкарлупіна».

Галоўны герой рамана ў вершах Н. Гілевіча «Родныя дзеці», Сцяпан, таксама мае рысы дадзенага архетыпа. Ангуіла і Сцяпан доўгі час не прыязджалі ў родныя мясціны, але нягледзячы на гэта (ці хутчэй дзякуючы гэтаму), сваякі (Сцяпана) і сябры (Ангуілы) рады іхняму вяртанню. Святкаванні юбілею маці з'яўляецца прычынай вяртання Сцяпана ў родную вёску. Сустрэча з Альжбетай і ўспаміны пра іх каханне прымушаюць героя ў выніку задумацца, ці не затрымацца дома крыху даўжэй. Ангуіла ж вяртаецца ў родныя мясціны, каб адчуць дух мінулага, знайсці сябе, свой дом і супакой, таму што далёкія мясціны, чужбіна, не далі яму гэтага адчування. Нават менавіта Ангуіле належыць выказванне аб тым, што каб вярнуцца, трэба было з'ехаць. Але на жаль і вяртанне не прыносіць таго, чаго герой ад яго чакаў.

Адной з ключавых тэм у творчасці Ч. Павезэ з'яўляецца жыццё, існаванне вёскі. У рамане «Месяц і вогнішчы» аўтар вуснамі галоўнага героя кажа: «Un paese ci vuole, non fosse che per il gusto di andarsene via»¹ [6, с. 12]. Так, кола замкнулася: Ангуіла вярнуўся на радзіму, скончыўшы сваё падарожжа працягласцю ў дваццаць гадоў. У рамане Н. Гілевіча Сцяпан таксама з'ехаў з роднай вёскі (Каменны Лог), аднак не так далёка, як Ангуіла, і не так надоўга, маючы магчымасць зноў і зноў вяртацца дадому. Аднак чытач у самым пачатку твора дазнаецца, што ён (Сцяпан): «На ўлонне роднага падворка | Не заяўляўся шмат гадоў» [4, с. 7]. Сцяпан вельмі перажывае з гэтай прычыны, бо моцна любіць маці і сумуе па братах і сёстрах. Акрамя гэтага, прычынай ад'езду галоўнага героя была яго вучоба і музычная кар'ера, у той час як Ангуіла кажа аб прычыне свайго ад'езду наступнае: «non tanto era stata l'America quanto la rabbia di non essere nessuno, la smania, più che di andare, di tornare un bel giorno dopo che tutti mi avessero dato per morto di fame. In paese non sarei stato mai altro che un servitore»² [6, с. 138]. У рамане італьянскага пісьменніка таксама прысутнічае ідэя знаходжання самога сябе: Ангуіла імкнецца вырвацца з вёскі, быццам уцякаў ад некага ці ад нечага. У выніку ён зразумеў, што не было ніякага сэнсу ў гэтым імклівым збяганні, бо людзі ўсюды аднолькавыя і ад сябе не ўцячэш. Акрамя архетыпа Вечнага вяртання блуднага сына, у творы мае месца і архетып Падарожжа, які з'яўляецца адным з універсальных і найбольш частотных архетыпаў ва ўсе часы. На сваім шляху герой пераадоўвае розныя перашкоды, праходзячы своеасаблівую ініцыяцыю, развіваецца духоўна і прыходзіць да разумення жыццёва важных пытанняў.

¹ «Вёска патрэбна хоць б для таго, каб захацелася з яе з'ехаць».

² «[Я] з'ехаў не таму, што мяне цягнула ў Амерыку, а са зла – таму, што тут не мог выбіцца ў людзі. Мне не з'ехаць хацелася, а вярнуцца сюды аднаго дня пасля таго, як усе даўно вырашаць, што я з голаду іздох. У вёсцы я асуджаны быў застацца парабкам».

Напрыклад, галоўныя героі абодвух раманаў усвядомілі, што няма нічога лепшага, больш утульнага і роднага чым месца, дзе нарадзіўся і вырас. Ангуіла у сувязі з гэтым выказваўся так: «Un paese vuol dire non essere soli, sapere che nella gente, nelle piante, nella terra c'è qualcosa di tuo, che anche quando non ci sei resta ad aspettarti»¹ [6, с. 12].

Сцяпан за шмат гадоў ні разу не пабываў у сваёй вёсцы, але часта адчуваў настальгію (асабліва, калі ў горадзе яго наведвала маці) і «Ужо ўяўляў, як нацянькі | Ідзе праз луг, па спелых травах, | Сцяжынкай вогкай да ракі; | Як, разамлеўшы на спякоце, | Ён акунаецца ў віры; | Як растае салодка ў роце | Даспелы яблычак вінны; | Як ён пад венічкам ячоча | У лазні брата Тамаша – | А дыхту болей, болей хоча | Не толькі цела, а й душа; | Як потым матчыны “кумпанкі”, | З нагоды клінутыя ў дом, | Сваёй дзявоччыны вяснянкі | Пяюць для госця за сталом; | Як апасля ў суседняй вёсцы, | Дзе караніўся матчын род, | Гасцюе ён у дзядзькі Лёксы, | Каштуе свежы, з вузай, мёд, | А дзядзька сыпле, нібы з меха, | Навіны ўсякія, ды так, | Што ён заходзіцца ад смеху, – | О, дзядзька выдумаць мастак!» [4, с. 7–8]. Сцяпан часта ўспамінае сваіх сваякоў і малую радзіму, у той час як у выказваннях Ангуілы не фігуруюць канкрэтныя месцы або людзі. Дадзены факт звязаны з тым, што Ангуіла сірата і лічыў родным выключна край, у якім вырас, а Сцяпан не можа нават уявіць родную вёску без блізкіх або проста знаёмых яму людзей. Нават маці гаворыць яму: «Без цябе | Нам гэта хата не ўявіма, | Як храм без бога на сцяне» [4, с. 186]. Гэта значыць, што ў Сцяпана вельмі моцная сувязь з сям'ёй і гэта ўзаемна.

Абодва героя (Ангуіла і Сцяпан) – выхадцы з вёскі. Так склалася жыццё, што яны пакінулі родныя мясціны ў пошуках лепшай долі і нават саміх сябе. Абодва яны праз доўгі час вырашылі вярнуцца, каб успомніць дзяцінства, нешта, што іх калісьці турбавала і рабіла шчаслівымі. Сцяпана чакае сям'я, яго любяць і прымаюць такім, які ён ёсць. Ангуіла ж адзін, сірата, яго ніхто не чакае, таму што нават яго прыёмныя бацькі і сёстры мелі трагічны фінал свайго жыцця. Толькі даўнешні сябар (Нута) успамінае Ангуілу і становіцца тым, хто распавядае пра ўсё, што адбылося пакуль Ангуіла быў у Амерыцы (ім ёсць пра што гаворыць і пра што памаўчаць). Але няма ў Ангуілы такіх моцных каранёў, як у Сцяпана, і не ведае ён нават, дзе пахаваны яго продкі. На першы погляд творы і іх героі не маюць агульных кропак сутыкнення, але больш уважлівы аналіз паказвае, што на ўзроўні архетыпаў бачна наколькі яны блізкія адзін да аднаго. Евангельскі вобраз блуднага сына, знаёмы як прадстаўніку італьянскай, так і беларускай культуры, атрымаў непадобнае ўвасабленне ў творах Ч. Павезэ і Н. Гілевіча пад

---

¹ «Ёсць вёска – значыць, ты не адзін, значыць, у людзях, у раслінах, у самой глебе ёсць нешта тваё, і яно застаецца і чакае цябе, нават калі ты далёка».

уплывам аўтарскіх асаблівасцей, іх светапогляду і спецыфікі культурна-гістарычных умоў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Girardi E. N.* Il mito di Pavese e altri saggi. Milano : Vita e Pensiero, 1960.
2. *Alterocca B.* Cesare Pavese: vita e opere di un grande scrittore sempre attuale. Quart : Musumeci, 1985.
3. *Ламека Л.* Боль і сумленне Бацькаўшчыны: штрыхі да партрэта Ніла Гілевіча // Род. слова. 1996. № 9. С. 59–75.
4. *Гілевіч Н.* Родныя дзеці : Раман у вершах [Электронны рэсурс]. URL: <http://glinka-edu.by/wp-content/uploads/2015/02/N.Gilevich-Rodnyiia-dzetsi.pdf> (дата звароту: 10.02.2023).
5. *Lajolo D.* Il «vizio assurdo»: storia di Cesare Pavese. Milano : Il Saggiatore, 1960. (La Cultura ; vol. 25).
6. *Pavese C.* La luna e i falò. Torino : Einaudi, 2000. XXXIII. (Einaudi tascabili. Letteratura ; 746).